

37. Кумло шымше урок: Марий вера нерген

I. Text

- Серге, мый марий калыкын религийже нерген пеш шагал палем. Тый мылам ала рашемден пуэт?
- Точен ончем. Марий-влак тошто йўлаштым кызытат кучен шогат. Тый, очын'и, марий-влакын кўсотышто кумалмышт нерген колынат?
- Мутат уке, колынам. Икана шкеат марий-влакын отышто погынымашыштым ужынам, но молан тушко калык коштеш – сайынжак ом пале.
- Кўсото – тиде юмылан кумалме вер. Тушко тўшкан кугу пайрем ал'е иктаж-могай энгек годым – мутлан, йўр укелан – коштыт. Шке еш да родо-тукым денат иктаж-мом юмо деч сўрвалаш коштыт. Кумалаш толшо-влак лўмын ойырымо онапу ончылан сукен шинчыт, сортам чўктат да юмылтат. Утларакшым ял марий калык шурно лектыш верч, вольык верч кумалын.
- А марий калыкын юмыжо могай лўман?
- Тудын юмыжо пеш шуко тўрлў: мутлан, Ош кече юмо, Мландава, Мланде он, Мардеж юмо, Шочынава, Перке юмо да молат.
- Эше мый керемет нерген колаш тўченам, кереметше тиде юмо ал'е ия?
- Кереметлан кумалме пеш тошто йўла. Тидын нерген эше XI–XII курымыштак руш сказанийыште возымо улмаш. «Керемет» шомакше араб «кирямат» шомак дене кылдалт шога. Рушлаже «чудо» манмым ончыкта. Керемет пеш шуко да тўрлў лийын: кайык, комбо, лудо, пий, курык, кож да молат – шотленат от пытаре. Чыла пўртўс вийым калык керемет шотеш ужын.
- А кереметше поро ал'е осал вий? Мо дене юмо деч ойыртемайтеш? Вет калык юмыланат, кереметланат кумалын...
- Юмылан ўшанымаш варарак шочын: пасу пашам ыштен илаш тўналмеке. Тудлан ўшанаш тўналме жапыште кереметым осал вий семын ончаш тўналыныт.
- Тиде чылажат пеш онай. А эше мый вот мом йоднем ыл'е: кў тугай чимарий?
- Чимарий-влак тынеш пурыдымо-влак улыт. XVI курымышто марий кундемын руш кугыжанышыш пурымекше, марий-влакым виеш тынеш пурташ тўналыныт. Шке кумыл дене тынеш пурышо шукыжак лийын огыл. Пурышыжат иктаж-могай парышым налашлан верч веле вес вераш куснен. А XVIII курымышто гын марий-влак, тынеш пуртымо деч утлаш манын, Пошкырт кундемыш шылын куржыныт. Илен-толын, православный вера марий калыкын илышышкыже шынген пурен.
- А таче марий калыкын вераже могай?
- Марий-влак тўн шотышто кок верам кучат. Ик ўжашыже православий верам куча, весыже, кўсотыш лектын, пўртўс юмылан кумалеш, а шукышт кок верам иктыш ушеныт: нуно черкышкат коштыт, отышкат кумалаш каят. Кызыт марий кундемыште 648 кўсотым пален налме, нунын кокла гыч 327 кугыжаныш реестрыш пуртымо. Тўрлў кўсотылаште кажне ийын кугу тўня да мер кумалтышым эртарат, мутлан, шыже кумалтыш Морко, Шернур, Марий Түрек районлаште, Йошкар-Олаште шуко

чимарийым пога. Тўня кумалтышыш Марий Эл деч өрдыжтө илышат толыт. Кўсотыш чыланат волгыдо шонымаш да поро кумыл дене мийышаш улыт.

- А мер ден тўня кумалтыш мо дене ойыртемайт?
- Онаен Вячеслав Актуганов манмыже почеш, тўня кумалтыш – тиде тўрлө вер, республик деч өрдыж гычат толшо калыкым чумырышо кугу кумалтыш. Тудо эн шагалже вич, шым, индеш тулолмо дене эртаралтеш. Тушко кажне кумылан ег толын кертеш. Тўня кумалтыш тудо отышкат вич ал'е шым ий гыч, а мер кумалтыш кум ий гыч эртаралтеш. Мер кумалтыш посна кундемысе яллаште илыше калыкым чумыра. Тудо тўн шотышто кум, вич тулолмо дене эртаралтеш. Но пытартыш жапыште эре гаяк вич тулолмым ылыжтыме. А кум тулолмо дене посна ялын кумалтышыжым эртарат.

Калыкмут

Уста енын товарвондешыже моко ок куш.



II. Vocabulary

араб	Arab	реестр	register, list
вот	there, here	религий	religion
гын	(here:) but /see IV.6./	рушла	in Russian
икана	once, one day	сказаний	story, legend
иктыш	together, into one	сорта	candle
керемет	(type of spirit in folk belief)	сөрвалаш (-ем)	to entreat, to plead
кож	spruce	сукаш (-ем)	to kneel down, to kneel
колаш (-ам)	to hear /see IV.5./	сукен шинчаш (-ам)	to kneel down, to kneel
кучаш (-ем)	(here:) to keep, to follow	товар	ax
күсото	sacred grove	товарвондо	ax handle
Марий Турек	(town in Mari EI, Russian: <i>Мару-Турек</i>)	тулолмо	fire place, altar
мер	community, society	тўня кумалтыш	world prayer
мер кумалтыш	community prayer	тўн шотышто	essentially, mainly, chiefly
Мландава	Earth Goddess	тўшкан	together, jointly, collectively
моко	moss	тынеш пураш (-ем)	to be baptized/christened
Морко	(town in Mari EI, Russian: <i>Морки</i>)	уке	(here:) absence, lack, want /see IV.2./
он	leader, chief, ruler	утлаш (-ем)	to escape
онаен	priest (in Mari religion)	ўшанаш (-ем)	to believe; to trust; to hope
онапу	sacrificial tree	ўшанымаш	belief, faith
ончылан	in front of	чимарий	adherent of Mari religion
осал	bad, poor; evil	чудо	miracle
ош кече	life	чўкташ (-ем)	to light (e.g., a candle)
Ўрдыж	side, outside	шомак	word /see IV.4./
парыш	revenue, profit, income	шот	count, calculation
перке	abundance, plenty, affluence	шотеш	as, in the capacity of
пий	dog	Шочынава	Mother Goddess
погынымаш	meeting, gathering	шурно	crops, grain
пондо	staff, cane, pole	шынаш (-ем)	to penetrate, to take root
посна	separate, detached	шынен пураш (-ем)	to penetrate, to take root
православий	Orthodoxy	ылыжташ (-ем)	to kindle, to ignite
православный	Orthodox	энгек	misfortune, calamity
		юмылташ (-ем)	to pray

III. Grammar

1. Nominalized genitive forms:

Genitive forms can be used as nominals meaning ‘my one, mine’, ‘your one, yours’, ‘his/her own one, his/hers’, etc. In this case they can be declined as nouns. Thus other suffixes, also case suffixes, can follow the genitive suffix.

– Кузе шонет, мыйын статьям тиде журналыште савыктат? – Мыйыным савыктеныт гын, тыйынымат савыктат.	– What do you think, will they publish my article in this journal? – If they published mine, they’ll publish yours too.
– Мемнан-влак кушто улыт, ода пале? – Тендан-влакше тиде кө? – Мемнан классна гычын вич рвезе.	– Where are our people, don’t you know? – Your people, who’s that? – Five guys from our class.
Шкенан-влакым огына ужале!	We won’t betray our own!
Нуно шке корныштым таптат, мый – шкемыным .	They are following their own path, and I am following mine.
Пётр тудым шкенжынлан шотла.	Pyotr considers him/her his own.
Шке шонымашым шуктыман , а еныным огыл.	You have to carry out your own wishes, not those of others.

2. Indefinite pronouns and adverbs with (-)гынат:

In addition to the prefixes *ала-*, *иктаж-* – see 22.III.4. (page 289) – *керек-* and *кеч-* see 33.III.1. (page 412) – this suffix can be used to create indefinite forms. It is usually connected to the base form, with a hyphen. The exception is when a pronoun to which it is attached is followed by a postposition: in this case, the postposition follows the pronoun immediately and precedes *гынат*, which in this case stands as an independent word not connected with a suffix: *кө дене гынат* ‘with someone’.

Interrogative pronoun		Indefinite pronoun	
кө	who?	кө-гынат	someone
мо	what?	мо-гынат	something
могай	what kind of?	могай-гынат	some sort of
мыняр(е)	how many/much?	мыняр(е)-гынат	some amount of; some number of

Interrogative adverb		Indefinite adverb	
кузе	how?	кузе-гынат	somehow
кунам	when?	кунам-гынат	some day
куш(ко)	where (to)?	куш(ко)-гынат	(to) somewhere
кушто	where?	кушто-гынат	somewhere
кушан	where? where to?	кушан-гынат	somewhere
кушеч(ын)	from where?	кушеч(ын)-гынат	from somewhere

In contrast to other indefinite forms, those with *-гынат* imply some sort of inevitability.

– Уна-влакет кызытат уке улыт? – Кӧ-гынат садак толеш: лу ен гыч <u>мыняр-гынат</u> толшаш.	– Are your guests still not here? – Somebody will come: out of the ten, some will definitely come.
– Тыште пашам муаш ок лий. – Тыгай лийын ок керт: <u>могай-гынат</u> паша лийшаш.	– You can't find any work here. – That can't be. There has to be some kind of work.
<u>Кушто-гынат</u> лийшаш.	It's got to be somewhere.
<u>Кунам-гынат</u> пырля лийына.	Some day, we will be together.
<u>Кузе-гынат</u> , кеч акырсаман лийже, шочмылан тиде пашам ыштен пытарыман.	Be that as it may, come hell or high water (lit. doomsday), this work has to be done by Monday.

3. Conversion:

In the process of conversion, also called zero derivation, a new word is derived from an existing word with no change in form. In these cases, a word belonging to a certain word class (noun, verb, adjective, adverb, etc.) starts being used in another class. Thus, an original noun can be used as a verb, an original verb can be used as a noun, an original adjective can be used as a noun, etc. There are various types of conversion processes in Mari. In the following only the most important of these will be mentioned.

a) Nominal conversion:

a1) Adjective-to-noun conversion:

Nouns and adjectives, when not formally identified by specific derivational suffixes, are not easily distinguishable by means other than semantic ones. In some cases, it is not readily apparent whether the word in question is originally a noun or adjective, e.g., *ӱӱштӧ* 'cold ~ (the) cold', *шокшо* 'hot ~ heat'. In other cases, an (original) adjective can easily be used as a noun without any formal substantivizing element. Here, the adjectives are employed with the usual nominal suffixes: *самырык* 'young > young (one)', *самырык-влак* 'young ones, the young', *самырыкна-влакын пашашт* 'the work of our young'.

Adjectives formed with the derivational suffixes *-лык* and *-аш* are also easily susceptible to conversion (adjective > noun). Both these suffixes bear the meaning 'intended for, meant for'. The adjectival usage of these suffixes was discussed in 33.III.3. (page 413), the nominal usages resulting from conversion in 32.III.3. (page 397).

нер 'nose; snout'	> нерлык	1. intended/meant for the nose/snout > 2. muzzle
шинча 'eye'	> шинчалык	1. intended/meant for the eyes > 2. glasses, eyeglasses
шӱй 'neck'	> шӱяш	1. intended/meant for the neck > 2. necklace

Also note the conversion of adjectives formed with the derivational suffix *-ан* – see 2.IV.2. (page 59): *мардеж* 'wind' > *мардежан* '1. windy > 2. windy weather', *лакыла* 'potholes' > *лакылан* '1. potholed > 2. potholed road'.

The four Mari participles (active, passive, future-necessitive and negated participles) are all used as attributes in the manner of underived adjectives and in this capacity are also prone to conversion (adjectival participle > noun). In such cases these forms are often equivalents to agent nouns, as illustrated by the following examples.

Active participle in *-ше/-шо/-шө* – see 14.III.3. (page 191):

тунемаш (-ам) 'to learn'	тунемше	1. learning > 2. pupil
туныкташ (-ем) 'to teach'	туныктышо	1. teaching > 2. teacher

Passive participle in *-ме/-мо/-мө* – see 14.III.3. (page 191):

палаш (-ем) 'to know'	палыме	1. known > 2. acquaintance
йөраташ (-ем) 'to love'	йöратыме	1. loved > 2. darling, loved one

Future-necessitive participle in *-шаш* – 19.III.6. (page 258):

колаш (-ем) 'to die'	колышаш	1. dying > 2. (the) dying
каяш (-ем) 'to go'	кайышаш	1. having to go > 2. those that must go

Negative participle in *-дыме/-дымо/-дымө* – see 29.III.1. (page 364):

лүдаш (-ам) 'to fear'	лүддымө	1. fearless > 2. daredevil
ужаш (-ам) 'to see'	уждымо	1. unseeing, blind > 2. (the) blind

b) Adjectival conversion:

b1) Noun-to-adjective conversion:

In compounds, nouns are often used as defining attributes. Examples:

кү	stone	кү пöрт	stone house
порсын	silk	порсын тувыр	silk shirt
теле	winter	теле кече	winter day

c) Verbal conversion:

c1) Noun-to-verb conversion:

There are many word stems in Mari which can be used either as nouns or verbs. The conjugation class of the resulting verb is not easily predictable. Some semantic categories can be distinguished. In one type the verb denotes an activity carried out by means of the noun mentioned (instrumental verbs):

мушкындо	fist	мушкындаш (-ем)	to hit with a fist
пужар	plane (tool)	пужараш (-ем)	to plane
пош	bellows	пошаш (-ем)	to fan with a bellows

In another type the verb denotes the bringing about of what the noun mentions (ornative verbs):

тушто	riddle	тушташ (-ем)	to set a riddle
пече	fence	печаш (-ем)	to fence (in)
лум	snow	лумаш (-ам)	to snow
йӱр	rain	йӱраш (-ам)	to rain

Other verbs derived from nouns with zero derivation do not fit so neatly into these two patterns, e.g.:

канаш	advice	канашаш (-ем)	to consult, to seek advice
ошкыл	step	ошкылаш (-ам)	to step, to stride

c2) Adjective-to-verb conversion:

A number of Mari adjectives can also form verbs with no further derivational processes. In this case the verb has the typical meaning of transformation into the state expressed by the adjective (translative verbs):

шапалге	pale	шапалгаш (-ем)	to turn pale
шопо	sour	шопаш (-ем)	to turn sour

c3) Verb-to-verb conversion (conversion through conjugation class shift):

The split between the first and second conjugation class affecting all Mari verbs was first introduced in 2.III.1. (page 54). There are, however, a good number of verbs that form pairs of first and second conjugation verbs with identical infinitives, and related meanings. These must be considered as separate verbs since they are not only conjugated differently, but bear different meanings. Generally speaking, the first conjugation verb is intransitive or reflexive, and the second conjugation verb transitive or non-reflexive. It should also be noted that apart from these verbs the two conjugations are not intrinsically connected with transitivity/intransitivity or reflexivity/non-reflexivity, i.e., transitive and intransitive (reflexive/non-reflexive) verbs can be found in both conjugation classes.

кодаш (-ам)	to remain	кодаш (-ем)	to leave (tr.)
нӱлташ (-ам)	to rise	нӱлташ (-ем)	to raise
темаш (-ам)	to fill up (intr.)	темаш (-ем)	to fill up (tr.)
шинчаш (-ам)	to sit down	шинчаш (-ем)	to sit

This phenomenon is also often present in verbs derived with the homonymous suffixes *-алм* – see 22.III.2. (page 286):

вашталташ (-ам)	to be changed	вашталташ (-ем)	to change
шарналташ (-ам)	to be remembered	шарналташ (-ем)	to remind
помыжалташ (-ам)	to wake up (intr.)	помыжалташ (-ем)	to wake up (tran.)

The direction of conversion would seem to be second conjugation (transitivity) → first conjugation (intransitivity) but this is not clear in all cases.

Note in addition that the conversion phenomenon described here is not connected with cases of homonymous verbs (in the infinitive) belonging to different conjugations, such as *кошташ (-ам)* 'to go' ~ *кошташ (-ем)* 'to dry' or *шулаш (-ам)* 'to cut' ~ *шулаш (-ем)* 'to melt'.

4. Adverbial suffix -e 'into ... parts, in ...':

This stressed suffix is attached to long forms of numerals from two to seven, to denote that something is divided into the number of parts signified by the numeral.

КОКЫТ	two	КОКЫТЕ	in two
КУМЫТ	three	КУМЫТЕ	in three
НЫЛЫТ	four	НЫЛЫТЕ	in four
ВИЗЫТ	five	ВИЗЫТЕ	in five
КУДЫТ	six	КУДЫТЕ	in six
ШЫМЫТ	seven	ШЫМЫТЕ	in seven

Also *пеле* 'half' > *пеле* 'in half' (note the different stress).

Шоколадым <u>кокыте</u> кате: ик пельжым кызыт кочкина, весыжым вес ганалан кодена.	Break the chocolate in two: we'll eat one half now, and keep the other half for another time.
Олмажым <u>нылыте</u> пўч: нылытын улына вет.	Cut the apple into four parts; there's four of us after all.
Яра мландым <u>визыте</u> пайленыт – кажне ешлан кок гектар логалын.	The empty land was divided in five; every family got two hectares.

IV. Words and word usage

1. Auxiliary constructions:

Note the usage of the following verbs in auxiliary constructions – see 17.III.5. (page 226):

a) *пуаш (-эм)* 'to give': This verb is paired with transitive verbs. It is often used to indicate the presence of a beneficiary of an action. In many cases where this verb is used in this function, the natural English translation would contain a pronoun: '(to) me'. In Mari, this pronoun is often omitted.

Кофем <u>конден пуыза</u> , пожалуйста.	Bring (me) some coffee, please.
– Авай, мылам тиде курчакым <u>налын пу!</u> – Сайын тунемат гын, налам.	– Mom, buy me this doll! – If you do well in school, I will.
Ўдырем, коватлан когылым <u>нангаен пу.</u>	My daughter, bring your grandmother a pie.

In some cases, the verb rather indicates a completed action. This does not, however, exclude the possibility that the presence of a beneficiary is implied.

Кокам йот элысе уна-влаклан сўан мурым <u>мурен пуэн.</u>	My aunt sang a wedding song for the foreign guests.
Тиде ательеште тувырым ик арняште <u>урген пуэныт.</u>	In this studio, a shirt is made over the course of a week.
Кузе тидым ыштыман, <u>ончыктен пуыза</u> , пожалуйста.	Please show me how to do this.

b) налаш (-ам) ‘to take’: This verb is mostly (but not exclusively) coupled with transitive verbs to indicate the completion of an activity. Sometimes, it indicates that the subject of the sentence is also the beneficiary of an action.

Тый ноен отыл? Айда изиш <u>каналтен налына</u> .	Aren't you tired? Let's take a short break.
Ончыч кўварым <u>мушкын нал</u> , вара каналтенат кертат.	First wash the floor, then you can relax.
Марий кумалтыш нерген шуқырак <u>пален налнем</u> .	I want to learn more about Mari prayers.

c) илаш (-ем) ‘to live’: This verb is coupled with transitive and intransitive verbs to indicate the lengthy, habitual execution of an activity.

Семон кугыза ден ватыже уныкаштын толмыжым <u>вучен илат</u> .	Semon and his wife are waiting for their grandchildren to visit them.
Президент дене вашлиймашым Иванов <u>ўмыржө мүчко шарнен илен</u> .	Ivanov remembered his meeting with the president for the rest of his life.
Оля кока эртак пашам веле <u>ыштен ила</u> .	Aunt Olya never does anything but work.

2. уке ‘(there is) not’ and огыл ‘((s)he/it is) not’ subjected to nominal declension:

In addition to their more prototypical usages, these two words can occur as nouns that are subject to nominal declension.

Уке as a noun roughly means ‘absence, lack, want, nothing, naught’. Its antonym **уло** can also be used as a noun, indicating that which is.

Огыл, when coupled with the dative and following the infinitive of a verb, is used in the meaning of ‘in order not to ...’. An adjective followed by **огыл** can also be used as a noun through conversion – see 37.III.3. (page 473): *онай огыл* ‘(it is) not interesting’ > ‘one/someone/something that is not interesting’.

Тыште паша <u>укелан кōра</u> Йыванлан вес олашке куснаш пернен.	As there was no work here, Yyvan had to move to another city.
<u>Уке гыч улым</u> от ыште.	You can't make something from nothing.
Школыш каяш <u>огыллан</u> Маша ача-аважлан «Черле улам» ман'е.	In order not to go to school, Masha told her parents that she was sick.
Кузе шонет, тиде лекций онай лиеш мо? Онай <u>огылжым</u> колыштмо ок шу.	What do you think, will this lecture be interesting? I don't want to hear a boring one.

3. верч(ын) ‘for the sake of; because of’:

This postposition can indicate either the purpose of an action – i.e., the future aim motivating it – or the reason of an occurrence – i.e., the past circumstance that caused it to happen. It occurs with both the nominative (genitive in the case of pronouns) and dative forms of nominals. It can also follow the passive participle in *-ме/-мо/-мө* – see 16.III.6. (page 214) – and the future-necessitive participle in *-шаш* – see 19.III.6. (page 258). It follows nominative and dative forms of the passive participle, but only nominative forms of the future-necessitive participle.

Начар игече ~ игечылан верч ялышке кудалын онал.	We didn't go to the village because of the bad weather.
Йыван поян пеш лийнеже – <u>окса</u> ~ <u>оксалан верч ала-момат ышташ ямде.</u>	Yyvan really wants to be rich, he'll do anything for money.
<u>Вашкыме</u> ~ <u>вашкымылан верч чайымат шым йў.</u>	I didn't even drink tea because I was in such a rush.
Экзаменым сайын <u>сдатлышаш верч Катя йўд-кече тунемын.</u>	Katya studied night and day in order to do well on the exam.

4. *шомак, мут* 'word; words':

These words are synonyms.

Тиде <u>мут</u> ~ <u>шомак</u> мом ончыкта?	What does this word mean?
Кызыт чўчкыдын «культур» олмеш «тўвыра» <u>мутым</u> ~ <u>шомакым</u> кучылтыт.	Nowadays, the word <i>тўвыра</i> is frequently used instead of <i>культур</i> (culture).

5. *колаш (-ам)* 'to hear':

This first conjugation verb is not to be confused with the second conjugation verb *колаш (-ем)* 'to die'.

Ял калык, <u>сылне мурым колын</u> , Юл серыш погынен.	The villagers, hearing a beautiful song, gathered on the shore of the Volga.
Антонио Вивальди 1741-ше <u>ийыште колен.</u>	Antonio Vivaldi died in 1741.

6. *гын*:

This word has a number of usages.

a) In its prototypical function, it is used as a conjunction meaning 'if' in both factual – see 8.III.5. (page 122) – and counterfactual conditional clauses – see 18.III.1. (page 240).

<u>Тый кает гын</u> , мый ом кай.	If you go, I won't go.
<u>Тидым палем ыл'е гын</u> , <u>толам ыл'е.</u>	If I had known that, I would have come.

b) It can, when immediately following a pronoun or noun, in the meaning of 'as for, concerning, regarding'.

Тиде, мутат уке, сай паша, но <u>ме гын</u> вес семын ыштена <u>ыл'е.</u>	This is, of course, good work, but as for us, we'd have done it differently.
– Ончал, могай мотор <u>тувыр!</u>	– Look what a beautiful dress!
– Мылам гын <u>йөршын огеш келше.</u>	– Well, I don't like it at all.

c) It can be used as a particle with different functions: emphatic, interrogative, contrastive.

Мо лиеш <u>гын?</u>	Just what will happen?
Таче толеш <u>гын?</u>	Will (s)he be coming today.

7. *уке* + *лияш* (-ям) 'to be':

When this verb is used in existential clauses – see 8.III.6. (page 123) – it can be negated in two different ways. It can be negated as any other verb would be negated, or by having the affirmative forms of this verb follow the word *уке*.

Эрла ида тол, тыште <u>ом лий</u> . ~ Эрла ида тол, тыште <u>уке лиям</u> .	Don't come tomorrow, I won't be here.
--	---------------------------------------

In contrast to the regular forms, the forms using *уке* stress the complete absence, non-existence or disappearance of a concept.

Незерлык <u>уке лиеш</u> .	There will be no more poverty.
Калыкна йомеш, <u>уке лиеш</u> .	Our nation is disappearing, it will be no more.
Ер воктене изи пӧртыштӧ Метри кочай ден коваже иленыт. Эше сар тӱналме деч ончычак <u>уке лийыч</u> .	Old Metri and his wife lived in a little house beside the lake. They disappeared (i.e., died) before the war began already.
Верже гыч тарванаш вийже <u>уке лийынат</u> , тудо урем покшелне шоген да <u>вуйжым</u> пӱтыркален.	(S)he didn't have the strength to move from the spot and stood in the middle of the street, turning his/her head.

Furthermore, *уке* is used in combination with infinite forms: infinitives, participles, gerunds, nominalizations.

<i>уке лияш</i> (-ям)	to be absent
<i>уке лийше</i>	absent
<i>уке лиймет</i> <i>годым</i>	In your absence
<i>ачана уке лиймеке</i>	once our father was no more
<i>уке лиймаш</i>	absence

V. Exercises

1. Insert the following words into the appropriate sentences, declining or conjugating them if necessary: *перкан*, *сортам чӱкташ*, **тӱшкан-тӱшкан*, *ӱшанаш*, *шурно лектыш*, *юмо*.

- 1) **Мыйын шонго** ковам ... *ӱшана*, а кочам ок ...
- 2) **Ялысе калык юмо** деч сай ... сӧрвален.
- 3) **Аваже** ... да юмылташ тӱнал'е.
- 4) ... **лийже!** – каласыш Елу.
- 5) **Студент-влак** ... *коридорышто шогат.

* *тӱшкан-тӱшкан* 'in groups', *коридор* 'corridor'

2. Answer the following questions

- 1) **Марий-влак** кумалаш куш коштыт?
- 2) «Керемет» шомак **марий йылмыш** могай **йылме** гыч **толын**?
- 3) **Юмылан** *ӱшанымаш* **кунам шочын**?
- 4) **Марий-влакым** **кунам тынеш** **пуртеныт**?
- 5) **Молан XVIII курымышто** **марий-влак** **Пошкырт кундеммыш** **каеныт**?

3. Read the following text, declining the nouns in parentheses.

Ала монда

- Тый молан (черке) коштметым чарненат? – йодеш, *манеш, *поп ик шонго марий деч.
- Юмо вет (шонго-влак) шкеж дек налаш йөрата, – *вашешта кугыза. – Мый (шинча) коймым чарнемат, ала (мый) монда, шонем.

* *манеш* 'it is said', *поп* 'priest (in Orthodox Christianity)', *вашешташ (-ем)* 'to answer, to reply'

4. Translate the following sentences into English

- 1) Мемнан ўдырна тыште, а тенданым ме уремыште ужынна.
- 2) Чыла йочалан пөлекым пуэныт, а мыйынлан монденыт.
- 3) – Иванова ден Петрован *диплом пашаштым лудында мо?
– Уке, нуныным эрла ончалам.
- 4) Тиде пörтым шкемынлан ом шотло.
- 5) Йоча-влак, чыланат почеламутым возенда. Кызыт мый нуным лудын пуэм. Көн гыч тўналына?
- 6) Енын йонылышым кычалыда, а шкенданым ода уж.

* *диплом* 'diploma', *диплом паша* 'diploma thesis'

5. Translate the following sentences into Mari, using indefinite forms with *-гынат*.

- 1) – Where can you buy Mari clothes?
– I don't know, but they're sold somewhere, I think.
- 2) – Where will we sleep /*малаш (-ем)*/ during our expedition /*экспедиций*/?
– We'll find (there'll be) some kind of place
- 3) – Do people (they) know old songs in the village?
– Somebody knows them, I think.
- 4) I don't have the time, but I'll help you to some extent.
- 5) It's hard right now, but we will survive /*илен лекташ (-ам)*/ somehow.
- 6) I don't know when, but we'll meet (with) you at some point.

6. Insert the following forms in the correct sentence: *ала-кушеч, ала-молан, иктаж-кө, иктаж-кузе, керек-кушто, кеч-кунам, кушко-гынат, мыняр-гынат*.

- 1) Шочмо гычын шуматкече марте ... толза: ме кажне кечын пашам ыштена.
- 2) ... мылам йынгырта гын, «Пашаште улам» манын каласе.
- 3) Кенезым канаш ... кудалман, мӱнгыштӱ шинчыман огыл.
- 4) – Тенгече ... кужу жап *мален колтен кертын омыл.
– *Можыч, кастене *кофем йӱынат?
- 5) – Йӱдымжӱ кузе мӱнгӱ кает?
– Мыйым ида шоно: ... миен шуам, *таксим, мутлан, *ӱжыктем.
- 6) Тиде пашам ... – *кеч вес олаште, кеч вес элыште – ышташ лиеш: интернет веле лийже.
- 7) Петя ... мыйын *секретым пален налын. Кӱ тудлан каласен кертын?
- 8) ... окса эше кодын: кочкашлан сита.

* *мален колташ (-ем)* 'to fall asleep', *можыч* 'perhaps, maybe', *кофе* 'coffee', *такси* 'taxi', *ӱжыкташ (-ем)* 'to call, to summon', *кеч* 'even if, be it', *секрет* 'secret'

7. Translate the following sentences into English.

- 1) Лудшына-влакым «*Книгагудо йӱдышкӱ» ӱжына.
- 2) 1917 ий деч ончыч марий калык коклаште шуко тунемдыме лийын.
- 3) Толшашетым палем ыл'е гын, ӱстелым погем ыл'е.
- 4) – Фейсбукышто мыняр йолташет уло?
– *Такшым 457, но эн шукуштым палымылан веле *шотлем.
- 5) *Йолташ ӱдырем шуко ий колдымо-влак дене пашам ышта.
- 6) Йодшашдам йодса: моштем гын, вашештем.
- 7) Тиде кевыт пеш шерге, садлан налшыжат шагал.
- 8) Ала-мом умылыдымым кутырет.
- 9) Йӱратымем кызыт *тораште.
- 10) Спектакль пытымеке, ончышо-влак лу минут совым кырен шогеныт.

* *книгагудо* 'library', *такшым* 'all in all', *шотлаш (-ем)* '(here:) to consider', *йолташ ӱдыр* 'girlfriend', *тораште* 'at a distance, far away'

8. Translate the following sentences into Mari.

- 1) The school concert was interesting.
- 2) They sang a beautiful children's song at the concert.
- 3) Is the river water clean?
- 4) Children are playing on the village street.
- 5) Our son loves wooden toys.
- 6) In the villages, autumn prayers have begun.
- 7) We met (with) a bear /*маска*/ on the forest road.
- 8) Do you eat meat soup?
- 9) Sea /*теныз*/ fish is tasty, but expensive.
- 10) There are many stars in the night sky.

9. Translate the following sentences into Mari.

- 1) Our class /класс/ was divided in two.
- 2) My little brother /шольо/ cut /пўчкаш (-ам)/ his new belt /ўштө/ into six parts.
- 3) Can you divide /пайлаш (-ем)/ the bread into five parts?
- 4) Cut the pancake into four parts.
- 5) If you divide forty-nine by seven, how much does that make?
- 6) We divided the money into three parts.

10. Translate the following sentences into English.

- 1) *Сар годым коча-ковам *шужен иленыт.
- 2) Тиде *айдеме деч шукым тунем налаш лиеш.
- 3) Кужу корно деч вара тылат мален налаш күлеш.
- 4) Изи ўдырем *Лапландийышке кайыме нерген шонен ила.
- 5) Мылам кофем шолтен пу, пожалуйста.
- 6) *Электрон *адресдам возен пүэда?

* сар 'war', шужаш (-ем) 'to be hungry', айдеме 'human, person', Лапландий 'Lapland', электрон 'electronic', адрес 'address'

11. Insert inflected forms of the following verbs in the appropriate sentences: *кодаш (-ам), кодаш (-ем), муралташ (-ам), *муралташ (-ем), нөлташ (-ам), нөлташ (-ем), *темаш (-ам), *темаш (-ем), шинчаш (-ам), шинчаш (-ем)*

- 1) Кө Чавайным лудын, кидым ... !
- 2) Тиде мурышто *йоратымаш нерген
- 3) Пөлем лу минутышто калык дене
- 4) Ялыштыда мылам пеш чот келшен. *Тышакын илашак ... ыл'е.
- 5) Пөрт ончылно *кува-влак
- 6) Айста, ўдыр-влак, ... , *кушталтена!
- 7) *Аквариумышко яндар вўдым ... , пожалуйста.
- 8) Ўстембалне тылат эр кочкишым
- 9) Какшаныште вўд кум *метрлан
- 10) Йолем *нойыш – *изишлан *диваныш

* муралташ (-ем) 'to sing (a little)', темаш (-ам) 'to fill up (intr.)', темаш (-ем) 'to fill up (tr.)', йоратымаш 'love', тышак(ын) 'here', кува 'old woman' кушталташ (-ем) 'to dance (a little)', аквариум 'aquarium', метр 'meter', нояш (-ем) 'to become tired', изишлан 'for a little while', диван 'couch, sofa'

12. Translate the following sentences into English.

- 1) Жап укелан верч тендан дене вашлийын ом керт.
- 2) Таче *омышто ала-мом сай огылым ужынам.
- 3) Тудо эре *сай илен: окса укем пален огыл.
- 4) Тиде пашам күлешан огыллан шотлем.
- 5) – Тый мылам Шкетанын книгажым лудаш пуэн кертат мо?
– Мутат уке, кертам, но шуко огыллан.
- 6) Кумыл укеште н'имат ыштыме ок шу.

* омо 'sleep; dream', сай '(here:) well'

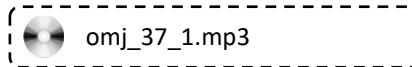
13. Translate the following sentences into English.

- 1) Кунам гын тыгай *шокшо пыта?
- 2) Эше кум кече йӱр ок лий гын, кумалтышым эртарена.
- 3) Эрла кӱсотыш кайынеда гын, таче *мончаш пурыман.
- 4) Теңдан ялыште, *ужамат, илалшырак-влак веле кумалаш коштыт, мемнан дене гын самырык-влакат.
- 5) Чумбылат курыкышто лийынат мо? Мый гын кок гана: ончылий да тений.
- 6) Йошкар-Ола гыч Чумбылат курык деке *автобусым колтат гын, уке гын?

* *шокшо* '(here:) heat', *монча* 'sauna, bathhouse', *ужамат* 'as I see', *ончылий* 'the year before last', *автобус* 'bus'

14. Familiarize yourself with the vocabulary, and listen to the following recording from *Mari El TV* about a prayer ceremony dedicated to the legendary Mari chieftain Chumbylat. A transcript is given below.

The recording is an excerpt of the video clip found at www.youtube.com/watch?v=kOwHGqPWaaE.



айдеме	human, person	саваш (-ем)	to bend
возалташ (-ам)	(here:) to sign up, to register	сарзе	warrior, fighter
воранаш (-ем)	to go well, to prosper	тыныс	quiet, peaceful
вуйым саваш (-ем)	to bow one's head	ушташ (-ем)	to commemorate, to remember
йодмаш	request; demand	чумыраш (-ем)	(here:) to bring together, to unite
кодшо	(here:) those left behind	чучаш (-ам)	to seem, to appear, to look, to feel
кумыландаш (-ем)	(here:) to inspire, to motivate	шукынжо	most (of them)
ончыкыжым	in future, henceforth		
палемдаш (-ем)	(here:) to plan, to set		
рўдер	center		

Чумбылат он угыч марий калыкым чумыра. Шушаш рушарнян Киров кундемыште Чумбылат курыкышто йўлаш пурышо кумалтыш лиеш. Калыкын йодмашыжым шуктен, тений гыч кумалтышым кугарнян огыл, а рушарнян эртараш палемдыме.

Тений Чумбылат онлан – ал'е тудым эше Курык кугыза маныт – кумалтыш 23-шо июнышто рушарнян лиеш. Ондак тудо кугарня еда лийын, но паша кечын шукынжо миен кертын огытыл. Сандене ончыкыжым вуйым саваш рушарня еда кошташ палемдыме. Каяш кумылан-влак Марий тўвыра рўдериште возалтын кертыт.

Марийын ик эн пагалыме кугыжаже Чумбылат тўжем ий наре ончыч илен. Неле жап годым тудо тушманым сенаш кумыланден да сарзе-влакым кредалаш туныктен. Тыныс годым калыкын илыш пиалже верч тыршен. Поро да пагалыме айдеме, уке лиймекежат, кодшыжлан илаш полша, маныт. «Тошто еным уштымо годым кеч-могай сомылат ворана, вий ешаралтмыла чучеш», – ойлат калык коклаште.